

Миرون Капраль

СТАТУТИ РЕМІСНИЧИХ ЦЕХІВ ТА КУПЕЦЬКИХ КОРПОРАЦІЙ ЛЬВОВА XV–XVIII ст.: ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Історіографія ремісничого виробництва та організації купецької справи у Львові нечисленна. Ремесло не мало такого важливого значення в економіці міста, як торгівельна діяльність, тому лічені дослідники (Луція Харевічова, Ярослав Кісь, Маурицій Горн, Степан Білецький, Юрій Гроссман та деякі інші) займалися питанням історії львівського ремесла, проте досі в історіографії немає відповідей на багато питань, які стосуються, наприклад, організації львівського ремесла¹. У цій оглядовій статті розглядаються окремі питання організації львівського ремесла та торгівлі (правові початки цехів, надання статутів, їхні джерела, кількість цехів тощо).

Про початки львівських ремісничих цехів та купецьких корпорацій відомо порівняно мало. Цехова організація була принесена в готовому вигляді до Львова після локації міста на магдебурзькому праві. Німецькі ремісники та купці, які масово прибували до Львова у другій половині XIII–XIV ст., мали в пам'яті готові взірці цехових структур. Проте цехи як організації виникли не одразу після надання магдебурзького права, а дещо пізніше, коли з'явилися виробничі та соціальні причини для їхнього існування.

Зі збільшенням числа ремісників виникала конкуренція між ними, з'являлася потреба пошуку ринку збуту товарів. Тому в цехи насамперед організовувалися ремесла, які були найчисленнішими та задовольняли найнеобхідніші потреби людей. Відомо, що у 1425 р. у місті існувало 10 ремісничих цехів (включно з купецькою гільдією, або корпорацією), які мали свої печатки та керувалися обраними цехмістрами або старшими майстрами, – різників, пекарів, ковалів, шевців, кравців, римарів і сідлярів, броварників, чинбарів, кушнірів². А втім, у місті було набагато більше ремісничих фахів, які могли організовуватися в окремі цехи та товариства,

¹ Достатньо назвати такі роботи, які на сьогодні майже вичерпують історіографію ремісничого виробництва у Львові: Ł. Charewiczowa. *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*. Lwów, 1929; Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.)*. Львів, 1968. Про єврейські цехи окремо писав М. Горн, див.: М. Горн. *Żydowskie bractwa rzemieślnicze na ziemiach polskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich w latach 1613–1850*. Warszawa, 1998. Див. також: М. Горн. *Lwowska ludność rzemieślnicza i jej walka w pierwszej połowie XVII wieku (w latach 1600–1648)* // *Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu*. Opole, 1960. Ser. Historia. T. 5. S. 69–124; Ю. Гроссман. О роли цехов во Львове XVI–XVIII вв. // *Города феодальной России*. Москва, 1966. С. 153–159.

² *Acta Grodzkie i Ziemskie* (далі – AGZ). Lwów, 1873. T. 4. S. 133–134.

про що свідчить наведений Д.Зубрицьким документ міської ради Львова від 1445 р. щодо утримування та обслуговування 17 веж при новозбудованому міському мурі. Під час воєнних небезпек їх мали забезпечувати людьми, зброєю та амуніцією, окрім згаданих у 1425 р. цехових ремісників, також: хутровики, миловари, бляхарі, мечники, ткачі, шапкарі, медовари, мулярі, поворозники, токарі, гончарі, котлярі, золотарі, столярі, бондарі, стельмахи, слюсарі, голкарі³.

Уконституювання цехів початково відбулося без надання статутів (або ординацій), які б регулювали організаційні, виробничі та інші стосунки в цеху. Для організації цеху, очевидно, достатнім був дозвіл володаря або його урядника. Так, зберігся найдавніший документ про існування львівського цеху шевців від 15 серпня 1386 р., який виставив урядник князя Владислава Опольського – староста Руської землі Андрій, за яким католицьким шевцям у Перемишлі надавалися такі ж права, як і львівським⁴. Перемиські шевці цей документ вважали за фундаційний. Так само й львівські цехи формально могли започатковувати свою діяльність подібними королівськими чи княжими наданнями, можливо, з покликом на правові взірці та форми організації краківських цехів, які швидше розвинулися й оформилися, ніж львівські. Так, у Кракові у XIV ст. вже два цехи (кравецький та шапкарський) мали свої статuti⁵, а ще 11 цехів отримали їх протягом XV ст.

Перший статут, який отримали львівські цехи, був наданий цеху ткачів львівськими райцями 10 вересня 1459 р.⁶ 14 червня 1469 р. подібний статут отримують підмайстри ткацького цеху, а 19 березня 1470 р. – кушнірський цех⁷. Слід зазначити, що всі ці статuti писані німецькою мовою і не були підтверджені королівською владою. Наприкінці XV ст., 4 лютого 1492 р., перший львівський ремісничий цех – бондарський (про який не має ще мови в першій третині XV ст. серед десяти уконституйованих цехів) – отримав схвалення свого статуту королівською владою, а 30 травня 1494 р. – підтвердження Яна Ольбрахта⁸.

За підрахунком Я. Кіся, протягом 1462–1483 рр. ремісники понад 50 професій були об'єднані в 14 цехів⁹. Проте статутів більшість із них не мала. Навіть деякі великі ремісничі цехи, як-от пекарів, кравців чи шевців, у середньовіччі не мали статутів чи інших регламентаційних ординацій. Свій правовий відлік вони вели від королівських привілеїв Казимира IV, які вони отримали на ведення господарської діяльності. Так, Казимир IV 8 червня 1479 р. дозволив львівським цеховим пекарям продавати хліб у Львові протягом усіх днів тижня, за винятком вівторка та суботи, а

³ Д. Зубрицький. *Хроніка міста Львова*. Львів, 2002. С. 95.

⁴ *AGZ. Lwów*, 1876. Т. 6. S. 1-2.

⁵ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa* / Wyd. F. Piekosiński. Kraków, 1882. Cz. 2-4. S. 382-384 (статут кравців від 17 серпня 1377 р.), 385-386 (статут шапкарів від 22 грудня 1377 р.).

⁶ *AGZ. Lwów*, 1879. Т. 7. S. 96-99.

⁷ *Ibid.* S. 120-122 (статут ткацьких підмайстрів); т. 6. S. 139-140 (статут цеху кушнірів). Див. також переклад на українську мову останнього документа: *Історія Львова в документах і матеріалах* / Упор. У. Єдлінська, Я. Ісаєвич, О. Купчинський та ін. Київ, 1986. С. 26-28.

⁸ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (далі – AGAD). *Metryka Koronna* (далі – МК). Ks. 17. K. 88-90.

⁹ Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму...* С. 52.

інші люди могли продавати тільки житній хліб, і лиш у вівторок та суботу¹⁰. Львівські пекарі підтверджували цей привілей у польських королів упродовж кількох століть, разом з іншими документами, наприклад, тими, що регулювали чисельність пекарів у цеху, фактично залишаючись без формального статуту до кінця XVIII ст. Також львівські шевці за фундаційний документ свого цеху вважали королівський декрет від 1456 р., за яким обмежувалася чисельність шевців на Підзамчі до двох майстрів¹¹, підтверджуючи його у наступних польських володарів.

На правове становище ремісничих цехів у Львові також мало вплив загальне правове поле, в якому існувало міщанство та, зокрема, ремісники усього Польського королівства. Протягом XV ст. шляхетський сейм своїми конституціями (ухвалами) двічі, у 1420 та 1496 рр., забороняв та ліквідував ремісничі цехи у державі, як такі, що шкодять шляхетським економічним інтересам, бо нібито спричиняють дорожнечу¹². А в першій половині XVI ст. шляхетський сейм видав кілька конституцій, в яких знову забороняв ремісничі цехи (ухвали 1532, 1538, 1543, 1550 рр.). Врешті існування цехів у Польському королівстві було дозволено, однак ціни на їхні вироби мали встановлювати королівські урядники, а самі цехи не повинні перешкоджати шляхетським економічним вольностям¹³.

У першій половині XVI ст. також стабілізувалося й правове становище львівських ремісничих цехів. Король Сигізмунд I Старий видав два привілеї від 27 лютого (1539 р. та 1540 рр.), за якими ремісничі цехи у Львові були збережені з огляду на військові потреби прикордонного міста, нараженому на часті напади ворогів¹⁴. Ремісничі цехи були тими організаціями, на основі яких базувалася оборонна стратегія. Ремісники постачали амуніцію та військові припаси, забезпечували людьми міські вежі та особисто брали участь в обороні міста під час ворожих нападів та облог.

За правління Сигізмунда I львівським цеховим організаціям вдалося також вирішити правові конфлікти та суперечки, які виникали в їхніх відносинах з цеховими організаціями столичного Кракова. Забезпечені давнішими і повнішими привілеями та статутами, краківські ремісники використовували цей преференційний правовий статус для гальмування росту цехових організацій у сусідніх містах, в тому числі й у Львові. Вони мали докладні статути, де були описані правила прийняття та визволення учнів і підмайстрів, регулювалися взаємини між мандрівними підмайстрами і цехом, встановлювалися зразкові вироби – майстерські проби, або “майстерштуки”, після виконання яких підмайстра приймали до цеху. Тільки лічені львівські цехи на початок XVI ст. мали статути, що регулювали такі питання.

¹⁰ Центральний державний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 1027; опубл., див.: AGZ. Lwów, 1883. Т. 9. S. 120.

¹¹ ЦДІАУЛ. Ф. 52. Оп. 2. Од. зб. 1039. Арк. 7-8.

¹² *Volumina Legum*. Petersburg, 1859. Т. 1. S. 36 (De fraternitatibus civitatum, 1420); s. 124 (De palatinis, 1496).

¹³ Див.: *Volumina Legum*. Petersburg, 1859. Т. 1. S. 246 (De communitatibus, fraternitatibus seu cechy, 1532); S. 263 (De tolendis et amovendis civitatum, 1538); s. 278 (Quandoquidem fraternitates civitatum, 1543); т. 2. S. 8 (Cechy, iż dawno, 1550).

¹⁴ AGAD. MK. Ks. 57. K. 21; ЦДІАУЛ. Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 410.

Збереглися свідчення про статутні документи ткацького, кушнірського та бондарського цехів. Тож користаючи з цього та прагнучи забезпечити монополне становище для своєї продукції та свого цеху на якомога більшому ринку, краківські цехові майстри фактично вважали львівських ремісників, а особливо учнів та підмайстрів, партачами, невивченими ремісниками, котрі мають довчитися і визволитися у їхньому цеху. Тому час навчання учнів у львівських ремісників не зараховувався краківськими цеховиками, а самі майстри, коли переїжджали до Кракова, не могли вільно виконувати своє ремесло, оскільки краків'яни не приймали їх до свого цеху, вважаючи невивченими.

Королівський декрет від 13 вересня 1525 р., виданий у зв'язку з суперечкою львівських та краківських ремісників, легітимізував правову діяльність львівських цехів¹⁵. Відтоді львівські ремісники позбувалися юрисдикції та правової опіки краківських цехових організацій. Львівські цехи могли законно навчати своїх учнів та підмайстрів, і роки навчання та праці останніх мали прийматися у будь-якому місті королівства.

Із цього декрету ми можемо дізнатися про особливості правової організації львівського ремесла, яка також впливала на вказані конфлікти з краківськими цехами. Виявляється, що на початок XVI ст. частина львівських цехів ще створювалася за архаїчним принципом, коли в одному цеху об'єднувалися представники кількох споріднених ремісничих спеціальностей, які працювали з одним матеріалом, наприклад деревом або металом. Скажімо, статут цеху бондарів, у якому об'єднувалися інші деревообробні ремесла, не містив правових регламентацій для всіх ремісничих спеціальностей. Із декрету 1525 р. відомо, що краківські столярі намагалися накинати свою юрисдикцію на львівських столярів, які в той час входили до складу цеху бондарів.

Очевидно, що позитивний вердикт королівського декрету не міг вирішити всіх проблем організації львівського ремесла. У Львові постала потреба реорганізації вже наявних ремісничих організацій на основі нових статутів, насамперед, щоб позбутися правової домінації краківських ремісничих цехів. У нових статутах слід було врегульовувати якомога ширше коло питань щодо умов прийняття до цеху, навчання та визволення в ремеслі, щоб уникнути домінації краківських ремісників, а також накинати свою юрисдикцію цеховикам менших міст, які знаходилися поряд зі Львовом.

У XVI ст. вже 13 львівських цехів отримали статути від львівських райців, які пізніше були підтвержені польським королем. То були цехи ковалів, слюсарів та інших "залізних" професій, кравців, гончарів, миловарів, столярів, мулярів, музик, цирульників, токарів та гребінників, шапкарів, малярів (див. табл. 1). 10 із цих статутів видано після 1540 р., коли існування львівських ремісничих братств було позитивно врегульовано Сигізмундом I.

Надання нових цехових статутів відбулося на урядовому переліку цехмістрів, що присягали у ратуші під час виборів міських урядовців. В очах міської влади саме відповідні цехи вважалися легітимними. На початку XVI ст. на ратуші присягали цехмістри 12, в середині століття – 15, а наприкінці століття – вже 20 цехів¹⁶. В

¹⁵ ЦДДАУЛ. Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 340.

останньому переліку враховано й пекарів житнього хліба, які не входили до пекарського цеху. Будучи поза цехом, вони об'єдналися у товариство (*siliginei panis pistorum communium*), обираючи, як і в цехах, своїх старших¹⁷. Пекарі житнього хліба аж у 1770 р. змогли виробити статут свого цеху, переборюючи протидію пекарів білого хліба, однак зміна державного статусу Львова зупинила правове формування нового цеху. У переліку цехмістрів кінця XVI ст. ми знаходимо всі цехи, які виробили та підтвердили свої статути, крім товариства музик. У цьому випадку, як і в ситуації з пекарями житнього хліба, очевидно, роль відігравали фіскальні мотиви. Численні пекарі житнього хліба, хоч і не мали свого цеху, проте справно сплачували податки, і їхні старші були прирівняні до цехмістрів, присягаючи разом з ними у ратуші, а нечисленні музики, очевидно, не приносили багато податків до міської скарбниці й тому не цікавили львівських райців.

У XVI ст. цехи кушнірів, ткачів, а також мулярів скористалися правом отримання нових статутів (див. табл. 1). Мотиви, якими керувалися цехи, добиваючись нових статутів, були різними. Очевидно, ткачам та кушнірам вже важко та незручно було користуватися німецькомовними статутами XV ст., а мулярі, отримавши у 1572 р. статут від львівських райців, у 1580 р., виробили новий його варіант, виходячи з практичних потреб свого ремесла¹⁸.

У зв'язку з появою у Львові численних статутів ремісничих цехів постає питання про джерела цих текстів. Цілком логічно припускати, що походили вони з Кракова, де статути ремісничих цехів масово почали прийматися у першій половині та середині XV ст.¹⁹ Проте аналіз опублікованих краківських статутів із львівськими свідчить, що не було прямих запозичень текстів, описів “майстершук” та інших положень. Виняток становить статут львівського цеху гончарів 1537 р., який майже повністю повторював положення статуту від 7 липня 1509 р. цеху гончарів Казімежа, міста-сателіта Кракова. У цеховому архіві львівських гончарів збереглася копія казімежського документа, який став підставою львівського статуту²⁰. Львівський статут 1537 р. запозичив більшу частину статей, але його не можна назвати цілковито списаним, бо він більш розбудований, містить 23 статті, тоді як казімежський – 16.

Подібним чином поширювалися й тексти статутів львівських цехів. Окремі статути львівських цехів були певним зразком для цехів сусідніх міст Галичини, Волині, Покуття та Поділля. Так, 1557 р. цех кушнірів близького до Львова міста

¹⁶ Там само. Ф. 52. Оп. 2. Од. зб. 704. С. 1-2 (12 цехів у 1522 р.); од. зб. 705. С. 205 (16 цехів у 1557 р.); од. зб. 648. С. 133-134 (20 цехів у 1586 р.). Пор.: Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму...* С. 53. Автор подає 20 цехів вже у 1579 р., а у його переліку чомусь помилково з'являється неіснуючий цех – білошкірників.

¹⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 52. Оп. 2. Од. зб. 648. С. 109.

¹⁸ М. Kowalczyk. *Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich do r. 1772*. Lwów, 1927. S. 17-24 (польський переклад латинського оригіналу); *Історія Львова в документах і матеріалах*. С. 35-38 (український переклад) – статут 1572 р.; ЦДІАУЛ. Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 844 – статут 1580 р.

¹⁹ Див. 11 статутів краківських цехів, прийнятих у XV ст.: *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa* / Wyd. F. Piekosiński. Kraków, 1882. Cz. 2-4.

²⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 52. Оп. 1. Од. зб. 323. Арк. 1-1 зв. Публікацію див.: *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa* / Wyd. F. Piekosiński. Kraków, 1885. T. 1. Z. 1. S. 392-394.

Олеська звернувся листовно до аналогічного львівського цеху із проханням подати копію їхнього статуту. Отриманий текст майже повністю повторений в олеському статуті²¹. У 1598 р. городоцькі римарі внесли до львівських актів статут, переписаний у львівських римарів²². Цікаво, що останні оформилися в окремий цех тільки у 1617 р., підтвердивши свій статут у львівських райців. До цього часу вони входили в об'єднаний цех з сіллярами. Очевидно, внесені статті римарів використовувалися здавна у формі звичаєвого права, а значно пізніше отримали правову санкцію.

Як показує текстологічний аналіз, абсолютна більшість статутів львівських ремісничих цехів не мала прямих аналогів у статутах ремісничих організацій інших міст, де вони з'явилися раніше. У статуті підмайстрів ткацького цеху від 1469 р. є поклик на аналогічний документ, виданий для ткацьких підмайстрів у місті Ланьцуті, розташованому поряд з Перемишлем: “статті і звичаї, які використовуються поміж майстрами та вживаються в їхньому ремеслі в Ланьцуті та деінде”²³. Текстологічне звернення до тексту збереженого та опублікованого статуту ланьцутських ткачків від 1406 р.²⁴ дозволяє зробити висновок про цілком відмінну структуру й зміст обох статутів²⁵.

У статутах тих самих цехів Львова та Кракова чи інших великих міст (Вроцлава, Торуня та ін.) ми знаходимо багато за суттю подібних положень: про умови вступу до цеху, про обов'язки майстрів, підмайстрів, про навчання ремесла, релігійне життя в цеху тощо. Втім, прямих текстуальних запозичень немає, окрім згаданого статуту гончарного цеху, що може свідчити про спільне джерело правових положень у загальному розумінні та сприйнятті цехової організації за магдебурзьким правом та устійнені з бігом часу правові норми. Часто ремісники, особливо в малих та віддалених містах, не вважали за потрібне фіксувати на письмі статутні положення, яких здавна дотримувалися. Не слід забувати, що затвердження статуту райцями і пізніше його підтвердження королем вимагали від цеху значних фінансових витрат. Часом малопотужні з нечисленними ремісниками львівські цехи чекали десятиліттями підтвердження своїх статутів королями. Так, львівські музики, що отримали статут від місцевих райців у 1580 р., підтвердили його тільки у 1634 р., скориставшись приїздом до Львова Владислава IV²⁶.

Зі зміною умов виробництва, коли зростала конкуренція всередині цеху між майстрами, коли з'являлися так звані партачі, про яких у XV ст. нічого не відомо, коли на місцеві ринки та ярмарки масово приходили ремісники з інших міст,

²¹ *Dodatek Tygodniowy przy “Gazecie Lwowskiej”*. Lwów, 1861. № 21. S. 578; № 22. S. 602.

²² ЦДІАУЛ. Ф. 52. Оп. 2. Од. зб. 24. Арк. 992-995.

²³ *AGZ*. Lwów, 1879. Т. 7. S. 120. Переклад з німецької мови Галини Сварник.

²⁴ К. Arłamowski. Statut czeladzi tkackiej w Łańcucie z 1406 r. // *Rocznik Województwa Rzeszowskiego*. Rzeszów, 1963. Roczn. 3 (1960-1961). S. 175-190.

²⁵ Відомо дослідниця Наталя Яковенко у другому виданні книжки “Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України” (Київ, 2005), згадуючи цей статут львівських підмайстрів-ткачів від 1469 р., сплутала західноруське місто Ланьцут із містом Ландсгутом на польсько-німецькому пограниччі (с. 129).

²⁶ Аналіз документів братства львівських музик детальніше див.: Л. Мазепа. Документальні пам'ятки про Музичне братство у Львові (XVI–XVII століть) // *ЗНТШ*. Львів, 1993. Т. 226: Праці Музикологічної комісії. С. 199-222.

львівські ремісничі цехи звернулися до писаних статутів, щоб поставити обмеження для вступників до цеху, заборонити партачам виготовляти та торгувати ремісничими виробами, обмежити доступ на місцевий ринок іншим ремісникам тощо.

У XVII ст. ремісничі цехи продовжували активно отримувати статути від львівських райців та підтверджувати їх у польських королів. Протягом століття 25 цехів прийняли повноцінні розбудовані статути, що докладно регулювали багато сторін їхнього виробництва, релігійного співжиття та товариського спілкування (див. табл. 1). Причому сім цехів (бондарів, цирульників, шапкарів, теслів, голкарів та ножівників, токарів та поворозників, малярів) прийняли нові статути. Ще один цех, броварників, оновив свій старий статут із середини XVI ст., оригінал якого загинув у пожежі²⁷. Процес надання статутів був активним особливо в першій половині століття, коли було прийнято 19 таких документів.

У першій половині XVII ст. процес надання цехових статутів був настільки активним, що райцям доводилося докладати зусиль, щоб він не вийшов з-під їхнього впливу. 7 лютого 1616 р. котлярі з Галицького передмістя виправили у короля статут для новоорганізованого цеху, поминувши міську раду²⁸. Львівські райці оперативно відгукнулися на порушення їхніх прерогатив, арештувавши цехмістрів котлярів, котрі прийшли внести статут до міських актів²⁹. Згодом райці їх випустили з ув'язнення, покаравши 10 гривнями штрафу та анулювавши згаданий статут. У тому ж році 20 серпня вони видали для тих же котлярів подібний статут, але від свого імені³⁰.

30 листопада 1618 р. львівський староста видав привілей на утворення цеху руських шевців, в який мали об'єднатися нецехові майстри на Краківському передмісті³¹. Проте українські ремісники не змогли утворити повноцінного цеху насамперед через протидію львівських райців. Врешті 9 серпня 1641 р. дійшло до згоди у шевському цеху, до якого на повноправних умовах увійшли українські ремісники³², і загроза утворення не підпорядкованого міській владі цеху зникла. Традиція окремого існування руського шевського цеху у Львові довгий час була живою. Подібна ситуація виникала ще в другій половині XV ст., коли у джерелах згадується цех руських шевців. Однак він не отримав визнання міської влади, а отже, не міг мати власного статуту й існувати як повноцінний цех, тому 1470 р. українські шевці об'єдналися з католицькими шевцями в один цех³³.

У першій половині XVII ст. ремесла, що були об'єднані в один спільний цех, роз'єднуються, наприклад, малярі, золотарі та ливарники, або бляхарі та голкарі, котрі входили до спільного “залізного” цеху, а трудівники деяких давніх цехових ремесел, як шевці, чинбарі, теслі та різники, нарешті приймають статути, яких раніше не вважали за потрібне домагатися.

²⁷ ЦДАУЛ. Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 660.

²⁸ Там само. Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 651.

²⁹ Там само. Ф. 52. Оп. 1. Од. зб. 331. Арк. 1-1 зв.

³⁰ Там само. Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 653.

³¹ *Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст.: Зб. док. / Під ред. Я. Кіся. Львів, 1961. С. 178-180.*

³² ЦДАУЛ. Ф. 131. Оп. 1. Од. зб. 772.

³³ Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму...* С. 52.

Гуртуватися в цехові організації та регламентувати свою діяльність цеховиків примушували численні партачі, котрі масово з'явилися у Львові саме у цей час³⁴. Водночас нечисленні львівські ремесла неспроможні були обслуговувати населення міста, котре нестримно зростало й на початку XVII ст. могло сягнути 22-23 тис. чоловік³⁵. Міська рада через свої повноваження приймати та уточнювати статuti цехів прагнула хоч якимось чином збільшити кількість ремісників у цехах. Так, у 1620 р. райці видали привілей, за яким нецехові різники отримали право вступати в різницький цех на особливих полегшених умовах, тим самим збільшуючи чисельність різників у місті³⁶. Проте цехові різники у цьому документі побачили обмеження своїх прав, і тільки через 14 років у 1634 р. фактично погодилися на збільшення свого цеху, прийнявши за участю райців новий статут³⁷.

Львівські райці намагалися певним чином боротися з монополією купецької корпорації на ведення торгівельної діяльності у місті. Так, у першій половині XVII ст. міська рада дозволяла окремим купцям, львівським міщанам, продавати товари навіть у середмісті з крамниць, порушуючи тим самим привілей багатих крамарів, котрі мали свої крамниці поряд із ратушею, на площі Ринок. Райці мотивували свої дії збільшенням чисельності населення Львова, що не могло купити необхідні товари в обмеженого числа багатих, а також бідних купців.

Після воєнних подій середини і другої половини XVII ст. та внаслідок подальшого розгортання економічної кризи в Речі Посполитій тільки деякі львівські цехи прийняли нові статутні документи. До них належали шинкарі, палітурники, сідлярі, годинникарі, купці (див. табл. 1). Л. Харевічова цитує статут цеху варшавських візників від 1 грудня 1765 р., на якому нібито взорувалися львівські візники³⁸. Проте львівського статуту та слідів його існування нам не вдалося розшукати. Напевно, наприкінці існування Речі Посполитої намір львівських візників організуватися в цех залишився нереалізованим, оскільки в урядовому переліку цехів з кінця XVIII р. відомостей про них немає³⁹.

Згаданий перелік цехів викликав непорозуміння в історіографічній традиції. Олександр Чоловський⁴⁰, а за ним деякі інші поважні дослідники (Л. Харевічова⁴¹, Я. Кісь⁴²) почали твердити про існування у Львові наприкінці XVIII ст. 37 ремісничих цехів. Насправді перелік, на який покликався А. Чоловський, містив список усіх ремісничих фахів, які входили до цехів (див. додаток №1). А до складу деяких цехів належало дві і більше ремісничих спеціальностей. Наприклад, наприкінці

³⁴ Докладніше див.: І. Крип'якевич. Боротьба нецехових ремісників проти цехів у Львові: 1590–1630 рр. // *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 1957. Т. 1. С. 5-14.

³⁵ М. Капраль. *Національні громади Львова XVI-XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*. Львів, 2003. С. 254.

³⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 52. Оп. 1. Од. зб. 313. Арк. 66-68.

³⁷ AGAD. MK. Ks. 209/ K. 151v.-157.

³⁸ Ł. Charewiczowa. *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*. S. 144-145.

³⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 52. Оп. 2. Од. зб. 647. Арк. 55-56.

⁴⁰ A. Czołowski. *Pogląd na organizację i działalność władz miejskich do 1848 r. // Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)*. Lwów, 1896. S. 52.

⁴¹ Ł. Charewiczowa. *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*. S. 5.

⁴² Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму...* С. 56.

XVIII ст. спільний цех утворювали токарі, гребінники та поворозники; слюсарі та рушничники; рукавичники та калитники; бронзівники (*origchalci fabri*) та бляхарі; також до цеху рушничників могли належати два шліфувальники. З огляду на це фактична кількість цехів могла сягати 31.

Втім кількість цехів у XVII–XVIII ст. у Львові змінювалася, хоч і не значно. Так, у 1646 р. урядовий фіскальний перелік засвідчує 31 цех, включно з купцями⁴³. Після воєнних подій середини та другої половини XVII ст. число цехів у податкових реєстрах знижується до 27. Деякі з них об'єднуються знову у спільні цехи, наприклад, стельмахи та колодії знову входять у спільний “дерев'яний” цех⁴⁴, щоб пізніше, у кращі часи, знову від'єднатися. Від кінця XVII ст. і протягом першої третини XVIII ст. число цехів залишалось сталим – 31⁴⁵. Помітно, що кількість ремісничих цехів із початку XVII ст. фактично не змінилася, як і їхня чисельність, адже багато ремісників не входило в цехи. Перелік цехових ремісничих спеціальностей з кінця XVIII ст. засвідчив стагнацію львівського ремесла⁴⁶. Чисельність ремісників усіх згаданих 37 фахів, об'єднаних у цехи, сягала тільки 466 майстрів, причому майже чверть склали шевці, а в 14 цехах працювало по 2-3 майстри (див. додаток №1). Я. Кісь вважає, що в цьому переліку не враховано деякі цехові ремісничі фахи (мулярі, голкарі тощо)⁴⁷. Однак слід мати на увазі, що до кінця XVIII ст. деякі цехові організації припинили своє існування (наприклад, малярі, голкарі, мулярі), а бляхарі та миловари, що мали свої статути та окремі цехи, об'єдналися в один цех із калитниками та рукавичниками. Одночасно наприкінці XVIII ст. замість старих з'явилося кілька нових цехів, що обслуговували примножені потреби львівських міщан у їхньому ремеслі та вмінні: коминярі, перукарі, мельники, цукерники⁴⁸.

Доля колишніх цехових ремісників була різна: з одного боку, окремі ремісничі фахи (голкарі, миловари, ножівники та інші) не витримували конкуренції при масовому привозі дешевих промислових товарів із Західної Європи; з другого боку, деякі ремісничі професії (малярі, мулярі та ін.) вирішили вийти з-під опіки цехових регламентацій, орієнтуючись на західні взірці, де цехи зникали, поступаючись новим капіталістичним структурам.

Крім ремісничих фахів, які виокремлені у згаданому переліку кінця XVIII ст., слід згадати про купецькі братства та корпорації: власне купців, суконників, аптекарів, шинкарів, тандетників чи торбярів. Остання за складом була виключно

⁴³ ЦДДАУЛ. Ф. 52. Оп. 2. Од. зб. 649. С. 621.

⁴⁴ Там само. Од. зб. 650. С. 77.

⁴⁵ Там само. Од. зб. 651. С. 278 (1691 р.); с. 572 (1710 р.); с. 900-901 (1731 р.).

⁴⁶ Ярослав Кісь на основі аналізу актів прийняття до міського права ремісників вважав, що ремісниче виробництво дещо зросло вже у 40-х роках XVIII ст.: Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму...* С. 57.

⁴⁷ Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму...* С. 59. Автор наводить цей перелік в перекладі українською мовою з помилками (двічі згадані столярі замість стельмахів та колодіїв, шліфувальники (*politores*) названі різьбярями).

⁴⁸ *Katalog wystawy zabytków cechowych urzędzonej we Lwowie we wrześniu 1905 r.* Lwów, 1905. S. 18, 20-21, 29, 30.

єврейською⁴⁹. Всі вони мали королівські привілеї, а купецька корпорація володіла недавнім статутним наданням від 4 вересня 1767 р. Проте тільки братство купців, яке обирало своїх старших, що присягали в ратуші, можна вважати повноцінною цеховою організацією. Інші купецькі корпорації навіть у наданнях не мали відмінної від ремісничої термінології (*contubernium*; *confraternitas*). Найчастіше вони називалися корпораціями, спільнотами, конфратерніями (*congregatio*, *communitas*, *konfraternia*), що виразно їх відокремлювало від цехових організацій.

На кінець XVIII ст. відомо про 39 наданих статутів ремісничим цехам та купецьким корпораціям (3 – у XV ст., 13 – у XVI ст., 19 – XVII ст., 4 – у XVIII ст.). Деякі відомі ремісничі фахи, організовані в цехи, не володіли окремими статутами, входячи в інші цехи (наприклад, склярі, гребінники, стельмахи, колодії, шліфувальники). Подібно було з мечниками. Престижне ремесло мечників довгий час належало до спільного “залізного” цеху. Десь наприкінці XVI ст. вони відокремились, утворивши львівський цех мечників, а отримали статут тільки у 1634 р. Окремі цехи, хоч і володіли статутами в попередні часи, очевидно, вже не існували (сап’яники, шапкарі, голкарі та ін.)

Зі зміною історичних обставин, при новій австрійській державній владі 1788 р. був виданий патент, що регламентував діяльність цехових статутів у Галичині, усуваючи багато положень цехових статутів попередніх часів про монополію на виробництво, примусову мандрівку підмайстрів, цехову юрисдикцію тощо⁵⁰. А найважливіше, що цей документ та документи австрійської адміністрації першої половини XIX ст. створювали умови для вільної конкуренції, дозволивши виконувати ремесло і поза цехом. Веґетативно цехові організації продовжували існувати ще у XIX ст., і навіть у першій половині XX ст., але вони поступово перетворювались у добровільні об’єднання промисловців та виробників.

Висновки. Початки львівського ремесла занурюються у княжі часи давнього Львова. Довгий час ремісники не потребували цехової організації, що була принесена на наші терени німецькими колоністами, будуючи свої взаємини на звичайній основі, проте базованій на приписах маґдебурзького права. В другій половині XV ст., у зв’язку з появою конкуренції всередині міста та з боку ремісників з інших міст з’являються перші львівські статuti ткачів (1459), кушнірів (1470), бондарів (1492), активно ж процес надання статутів розпочався в XVI ст., а особливо у першій половині XVII ст. З економічним занепадом Речі Посполитої та стагнацією ремісничого виробництва у другій половині XVII – XVIII ст. значно зменшується число наданих статутів. Окремі цехи (пекарі, шевці та ін.) базували свою діяльність на королівських привілеях та декретах аж до XVII ст.

⁴⁹ Z. Pazdro. *Organizacja i praktyka żydowskich sądów podwojewódzkich w okresie 1740–1772 r. Na podstawie lwowskich materiałów archiwalnych*. Lwów, 1903. S. 213–215. Львівські євреї зуміли протягом XVII–XVIII ст. організувати ще кілька ремісничих цехів: бляхарів, кравців, кушнірів, золотарів та деякі інші (Ibid. S. 233, 251, 257), а деякі міські цехи отримували окремі внески за виконання обмеженою кількістю єврейських ремісників робіт (золотарі, цирульники тощо).

⁵⁰ *Edicta et mandata universalis regni Galiciae et Lodomeriae a die 11. XI. 1772 initiae possessionis promulgatae*. Leopoli, 1778. P. 128. Детальніше див.: Ł. Charewiczowa. *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*. S. 13; Я. Кісь. *Промисловість Львова у період феодалізму*. С. 60.

На початковій стадії розвитку особливістю львівського ремесла було об'єднання у спільних цехах кількох споріднених ремісничих фахів (бондарі, столярі, стельмахи; ковалі, слюсарі, котлярі тощо). Нерідко у спільний цех входили цілком відмінні спеціальності (миловари та калитники; токарі і поворозники; столярі та склярі тощо). Доцільність такого поєднання диктувалася нечисленністю або фінансовою неспроможністю цих ремесел.

Статут легітимізував діяльність ремісничого цеху в правовому полі, дозволяючи майстрам брати участь у формуванні влади у місті. Статут, хоч і написаний та сформований у цеху, формально надавався міською радою, а пізніше отримував схвалення з боку королівської влади. Порушення згаданого порядку викликало правові конфлікти та судові санкції. Тільки у виняткових випадках польські королі видавали статути, поминувши міську владу.

Окрім цехових організацій, у Львові формувалися купецькі корпорації або гільдії купців, суконників, аптекарів, шинкарів, торбярів. Вони, здебільшого, не потребували детальних статутних документів, задовольняючись прерогативою вибору старших та солідарним захистом своїх економічних інтересів.

Число наданих статутів ремісникам та купцям непрямо корелювалося з кількістю цехових організацій у Львові. Їхня кількість з 10 цехів на початку XV ст. збільшилася до понад 30-ти на початку XVII ст., залишаючись фактично незмінною до кінця XVIII ст. Мала потужність цих ремесел, коли половину спеціальностей репрезентувало по 2-3 майстри, однозначно вказувала на занепад львівського ремесла, що проходило довгий шлях правової реорганізації вже у нових капіталістичних умовах XIX ст.

ДОДАТКИ

№ 1

Перелік ремісничих спеціальностей з кінця XVIII ст. (витяг з рукопису “*Jurium et privilegiorum urbis Leopoldis ad puncta ab inclito officio circulari capitaneali Leopoliensi civitati porrecta descriptio*”).

Consignatio contuberniorum et in allis personarum [Перелік цехів та осіб в них]:

1. Aurifabri [золотарі]	- 6
2. Sartores [кравці]	- 46
3. Laniores [різники]	- 25
4. Pelliones [кушнірі]	- 3
5. Muratorum magistri [майстри-муляри]	- 8
Eorum socii [їхні підмайстри]	
6. Lignifabrorum magistri [майстри-теслі]	- 8
Eorum socii [їхні підмайстри]	
7. Figuli [гончарі]	- 7
8. Politores [шліфувальники]	- 2
9. Mensatores [столярі]	- 20

10. Sutores [шевці]	- 115
11. Coriarii [чинбарі]	- 4
12. Stannifusores [ливарники]	- 3
13. Ensifabri [мечники]	- 10
14. Pistores [пекарі]	- 40
15. Emphiphibiarii [сідлярі]	- 8
16. Horologiarii [годинникарі]	- 5
17. Textores [ткачі]	- 42
18. Restiarii [поворозники]	- 3
19. Pectenarii [гребінники]	- 2
20. Torneatores [токарі]	- 12
21. Doleatores seu vietores [бондарі або бочкарі]	- 12
22. Frenifices [римарі]	- 5
23. Mulsicoctores [броварники]	- 4
24. Ferrifabri [ковалі]	- 18
25. Manicarii [рукавичники]	- 2
26. Carpentarii et rotarii [стельмахи та колодії]	- 8
27. Phrignes [вишивальники]	- 3
28. Vitriarii [шклярі]	- 2
29. Orichalci fabri [бронзівники]	- 2
30. Laminatores [бляхарі]	- 2
31. Smegmatores [миловари]	- 2
32. Bombardarii [рушничники]	- 3
33. Glutinatores [палітурники]	- 7
34. Chirurgi [цирульники]	- 5
35. Serrifabri [слюсарі]	- 17
36. Achenatores [котлярі]	- 2
37. Marsupiararii [калитники]	- 3.

(ЦДІАУЛ. Ф. 52. Оп. 2. Од. зб. 647. С. 55-56).

№ 2
Таблиця 1: Ремісничі цехи та купецькі корпорації Львова,
що прийняли статути¹ протягом XV–XVIII ст. (у дужках – рік прийняття статуту)

XV ст.	XVI ст.	XVII ст.	XVIII ст.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ткачі (1459) 2. Кушнірі (1470) 3. Бондарі (1492) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Кушнірі</i>² (1509) 2. Ковалі, слюсарі та ін. (1529) 3. Кравці (1533) 4. <i>Ткачі</i> (1535) 5. Гончарі (1537) 6. Миловари (1561) 7. Столярі (1562) 8. <i>Муляри</i> (1572) 9. Муляри (1580) 10. Музики (1580) 11. Калитники (1575) 12. Цирульники (1578) 13. Токарі й гребінники (1578) 14. Шапкарі (1590) 15. Малярі (1597) 16. Римарі, сідлярі та пасники (1598)⁴ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Золотарі (1600) 2. Ливарники (1600) 3. <i>Бондарі</i> (1601)⁴ 4. Алтекарі (1609) 5. <i>Цирульники</i> (1611) 6. <i>Шапкарі</i> (1615) 7. Котлярі (1616) 8. <i>Римарі та ольштерники</i> (1617) 9. Чинбарі (1620) 10. Теслі (1620)³ 11. Сап'яники (1620) 12. Броварники (1621) 13. Бляхарі (1630) 14. Шевці (1633) 15. Мечники (1634) 16. Різники (1634) 17. Голкарі (1634) 18. Рушничники (1637) 19. Теслі (1641) 20. <i>Голкарі та ножівники</i> (1649) 21. Сідлярі (1650) 22. <i>Токарі і поворозники</i> (1653) 23. Вишивальники та лучники (1658) 24. <i>Малярі</i> (1661) 25. Стіткарі (1682) 26. Шинкарі (1696) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Палітурники (1740) 2. <i>Сідлярі</i> (1740) 3. Годинників (1766) 4. Купці (1767) 5. Пекарі житнього хліба (1770) 6. <i>Калитники та рукавичники</i> (1774)

¹ Не враховано статути підмайстрів, а також доповнення й уточнення цехових статутів.

² Курсивом подані назви цехів, які приймали новий статут цеху.

³ Точного часу прийняття статутів не відомо, документи надійшли у копіях, зроблених для цехів інших міст.

Джерело: *Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.* (у друці).